

FRANSIZ GEZGIN CHARLES TEXIER'İN KÜÇÜK ASYA'SINDA SİNOP VE ÇEVRESİ

Prof. Dr. Musa YILDIZ *

Özet: Bu çalışmada, Anadolu'nun büyük bir kısmını adım adım gezen Fransız gezgin Charles Texier'in 1833 yılında Paris'te yayınladığı L'Asie Mineure (Küçük Asya) adlı eserinde Sinop ve çevresi ile ilgili verilen bilgiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Sinop, Küçük Asya, Charles Texier, Kültür Tarihi.

Sinop and Surroundings in Asia Minor of French Itinerant Charles Texier

Abstract: In this work; the knowledges about Sinop and surroundings in Asia Minor (L'Asie Mineure) which is written and published in 1833 in Paris by Charles Texier who is an French itinerant and who almost walked around all over Anatolia, will be studied.

Key Words: Anatolia, Sinop, Asia Minor, Charles Texier, The Culture History.

Giriş:

Bir milletin en değerli varlığı, şüphesiz onun tarih boyunca ortaya koyduğu kültür mirasıdır. Bu ise her milletin yetiştirdiği sanatkar, bilim adamı, filozof vb. kişilerin ortaya koyduğu maddî ve manevî eserlerle oluşur. Bu eserler, hem onu oluşturan milletin, hem de bütün insanlığın malıdır. Anadolu'da, Türklerden önce yaşamış uygarlıkların bakiyeleri de hem bu topraklarda yaşayan Anadolu halkının, hem de bütün dünyanın ortak hazineleridir. Her kültür, kendisinden önceki ve çağdaşı kültürlerle karşılıklı alış veriş hâlinindedir. Bu açıdan baktığımızda, eski Helen uygarlığı doğu uygarlıklarının gelişmiş bir şekli olup, bugünkü batı uygarlığı ise, bunların ve daha başka uygarlıkların bir sentezinden ibarettir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde büyük gelişmeler kaydeden Türk kültürünün kaynaklarının da Orta Asya, İslâm, Anadolu, Akdeniz ve batı kökenli olduğunu görürüz.

Kültürümüzün özünü oluşturan bu kaynakları uzun süre ihmal ettiğimiz bir gerçektir. Özgün ve saygın bir kültür oluşturmamız, bu kaynaklardan daha çok beslenmemize bağlıdır.

Coğrafi, stratejik ve tarihî durumu ve özellikleri ile binlerce yıldan beri bir cazibe merkezi olan Anadolu'muz, muhtelif devirlerde dalgalar hâlinde gelip yerleşen ve devletler kuran pek çok ulusun yaşadığı bir mekân olmuştur. Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile bunlar yeni bir statü kazanmışlar. Türk-İslâm hoşgörüsü bunları hemen cezp etmiş, Anadolu tarihinde ilk defa bir uyum ve dayanışma görülmüştür. Anadolu Türk toplum yapısı bu topluluklarla güçlenmiş, Türkler Anadolu tarihinin hiçbir döneminde herhangi bir siyasî güç tarafından oluşturulamayan kültür bütünlüğünü gerçekleştirmişler; kendilerinden önce yaşamış toplumların kültür ve medeniyet kalıntılarını korumaya çalışmışlardır.

Başlangıçtaki görkemli hayat ve onun bıraktığı zengin miras, daima gizemini korumuş, Anadolu'nun antik kentleri ve muhteşem anıtları batılı bilim adamlarının sürekli olarak ilgi odağı olmuştur. Bilhassa Roma İmparatorluğu dönemi ve müteakip devirlerde bu ilgi doruğa çıkmış, Apollonius (M.S.15-M.S.100), Pausanias (ö.M.S.180), Plinius (M.Ö.23-M.S.79), Strabon (M.Ö.63/64-M.S.25), Pococke (1704-1765) gibi bilim adamı

* Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Arap Dili Eğitimi ABD. Öğretim Üyesi (ymusa@gazi.edu.tr).

ve gezginler doğruluğuna güvенеbileceğimiz müşahedelerini bizlere bırakmışlardır. Anadolu'ya gelen gezginlerden birisi de Fransız Charles Texier'dir¹.

Ünlü Fransız arkeolog ve gezgini Charles Texier, 1802 yılında Versailles'da doğmuş ve 1871 yılında Paris'te vefat etmiştir. Paris Güzel Sanatlar Yüksek Okulunu bitirmiş; Fransız Bilimler Akademisi ve Paris Arkeoloji Enstitüsü üyelikleri yapmıştır. Bayındırlık İşleri Müfettişliği görevi esnasında Fransız Hükümeti tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir. İlki 1833 ve ikincisi 1843 yılında olmak üzere, Anadolu'da yıllarca süren seyahat ve incelemeleri sırasında yurdumuzun çok büyük bir kısmını baştan başa gezip dolaşmış, kazılar yapmış, araştırmalarda bulunmuş ve bütün bu çalışmalarının sonuçlarını yayımlamıştır.

Charles Texier'in bizim için en önemli eseri çalışma konumuz olan *Asie Mineure* adlı eserinin Türkçe çevirisi *Küçük Asya*'dır. Bu eserin Fransızca ilk baskısı, *Küçük Asya'nın Tasviri; Güzel Sanatları, Anıtların Tarihi, Antik Şehirlerin Planları ve Topografyası* adıyla 1839-1849 yılları arasında Paris'te üç cilt olarak yayımlanmıştır². Aslında bu eser, XIX. yüzyılın ortalarında Fransa'da basılan ve 60-70 ciltten oluşan *L'Univers Pittoresque* başlıklı dizinin üç eserinden birisidir. Bunlardan birisi Jacques Philippe Le Bass tarafından yazılmış *Anadolu'nun Antik Tarihi*, diğeri ise M. Jules Van Gaver ile M. Jh. Mie Jouannin'in hazırladığı *Osmanlı Tarihi*'dir. M. Jules Van Gaver'ın, *Turquie* (Paris 1840) adlı eseri, 462 sayfa metin, 97 gravür ve bir haritadan oluşur.

Texier ilk seyahatinden on yıl sonra, 1843 yılında Anadolu'ya yaptığı ikinci seyahatini takiben bu eserini, yeni bilgi ve belgeler eklemek suretiyle, daha da olgunlaştırarak yeni bir versiyonunu, yine Paris'te önce 1862, sonra 1882 yıllarında olmak üzere iki kez daha bastırmıştır.

Bir anlamda XIX. yüz yılda Anadolu'nun Evliya Çelebisi diyebileceğimiz yazar Charles Texier'in bu dev eseri, yayımlanır yayımlanmaz ilim dünyasında büyük yankı yapmıştır. İçeriği bakımından özellikle Anadolu'yu ilgilendirmesi sebebiyle Türk aydınlarının da dikkatini çekmiş ve daha *Millî Mücadele* devam ederken, Ali Suat Bey tarafından Türkçeye tercüme edilerek, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maârif Vekâleti"nin iki numaralı neşriyatı olarak (Telif ve Tercüme Heyetince tetkik ve kabul edildikten sonra) neşredilmiştir. Eserin birinci ve ikinci ciltleri 1923 ve üçüncü cilt 1924'te İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır³. Birinci cildin fiyatı yetmiş beş, diğeri ikisinin fiyatları seksener kuruş olan eser, parasız olarak dağıtılmıştır. Eser, Harf İnkılâbından önce basıldığı için hâliyle Arap Alfabeti iledir⁴.

Eseri Osmanlı Türkçesine tercüme eden Ali Suat Bey, Mekteb-i Mülkiye mezunu olup, çok iyi Fransızca ve Arapça biliyordu. Kendisi aynı zamanda yazar da olan mütercim, Necid, Hicâz, Körfez ülkeleriyle Irak, Filistin ve Suriye dahil, Osmanlı topraklarının pek çok yerinde gezi ve denetlemelerde bulunmuş ve bir

¹ Musa Yıldız, "Fransız Gezgin Charles Texier'in Küçük Asya'sının Anadolu Kültür Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:11, Sayı:31, Bahar 2007, s.171-178.

² *Description de l'Asie Mineure; Beaux=Arts, Monuments Historiques, Plans et Topographie des Cités Antiques*, Paris, Typographie de Firmin Didot Frères, Libraires Imprimeurs de L Institut de France, 1839. Diğeri önemli eserleri de şunlardır: *Description de l'Arménie et de la Perse, de la Mesopotamie* (Paris, 1842-1845), 2 Cilt/*Armeniya, İran ve Mezopotamya'nın Tasviri; Edesse et ses Monuments* (Paris, 1859)/*Urfa ve Anıtları; l'Architecture Byzantine ou Recueil de Monuments, des Premiers Temps du Christianisme ou Orient* (Londra, 1864 R.P Pullar ile birlikte)/*Bizans Mimarlığı; The Principal Ruins of Asia Minor* (Londra, 1865 R.P Pullar ile birlikte)/*Küçük Asya'nın En Önemli Harabeleri*.

³ Ali Su'âd, *Küçük Asya*, Matbaa-i Âmire, I ve II. Ciltler, 1339/1923; III. Cilt 1340/1924.

⁴ Charles Texier, *Küçük Asya*, Ankara 2002, I, XI-XII.

süre Anadolu'da Vali Muavinliği görevi de yapmıştır. Görevi gereği bulunduğu ve gezdiği yerlerde halkın yaşayışı ve yönetime dair değerli gözlemleri olan Ali Suat Bey, bizde örneği pek fazla olmayan bir davranışla, gezi notlarını da *Seyahatlerim* adıyla neşretmiştir⁵. Ali Suat Beyin iki eseri daha olup, bunlar da: *Amerika Cemâhir-i Müctemiası Reîs-i Muhteremi Wilson Hazretlerine Açık Mektup*⁶ ve *Muhtelif Memleketlerde Beledî Usulleri*⁷ dir.

Eser, Ali Suat Beyin Osmanlı Türkçesi çevirisi esas alınarak Kâzım Yaşar Koprıman tarafından Yeni Türk Alfabesine aktarılmıştır. Yeni Türk Alfabesine aktarılan metin, Musa Yıldız tarafından Fransızca orijinal metinle de karşılaştırılarak sadeleştirilmiş ve Ali Suat Bey tarafından Osmanlı Türkçesine çeviri sırasında atlanan yerler eserin orijinalinden Fransızcadan çevrilmiştir. 2002 yılında, Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulunun katkıları ve Kültür Bakanlığı işbirliğiyle Ankara'da Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı tarafından 3 cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Bu eserin, Türkiye Arkeolojisi için en orijinal kısmı, topoğrafik haritasını çıkartıp bir çok yerini resimlediği Hititlerin başşehri Hattuşaş (Boğazköy) ile buranın açık hava tapınağı olan Yazılıkaya'yı bulmuş ve dünyaya tanıtmış olmasıdır. Gezip dolaştığı yerlerde sadece antik devirlere ait değil, daha sonraki (Selçuklu, Beylikler, Osmanlı vb.) devirlere ait de önemli şehirlerin, yapı ve anıtların çizimlerini yapmış, uzmanlar tarafından gravürlerle durumlarını tespit etmiştir. Bunlarla da yetinmemiş, Anadolu'nun jeolojik yapısı, coğrafi özellikleri, yeraltı ve yer üstü kaynakları ve kültür merkezlerinin tarihî ve o günkü halkın etnik, demografik, kültürel, ekonomik vb. durumu hakkında bilgi vermiş, gözlemlerini aktarmıştır.

Yazar metinlerle yetinmeyerek müşahedelerini gravürlerle desteklemiş; bu sayede, geçen uzun zaman zarfında yok olan pek çok eser de çizimlerle bile olsa zamanımıza kadar ulaşabilmiştir. Ayrıca bu kitabı mihenk taşı olarak aldığımızda, yaklaşık yüz elli yıllık bir süre boyunca ortaya çıkan tahribatı da görmek mümkündür. Bugünkü fotoğraflama tekniğiyle tespit edemeyeceğimiz ince ayrıntıları bile kaydetmiştir. Tabiri caizse özel çizimleriyle tarihi dondurmıştır.

Küçük Asya'da Sinop ve Çevresi:

Karadeniz Bölgesinin güzel şehirlerinden birisi olan Sinop şehri ve çevresi Texier'in *Küçük Asya*'sında üç ciltte de yer alır. İlk bilgi birinci cildin altıncı bölümü "Dairelere (Thèmes) Bölünmüş Küçük Asya" başlığını taşımaktadır. Bu başlık altında Küçük Asya on iki daireye ayrılır. Bu daireler şunlardır:

- 1 - Anadolu Dairesi (Thème'i)
- 2 - Armenyak Dairesi (Thème Arméniaque)
- 3 - Trakyalılar (Thraciens) Dairesi
- 4 - Obsequium Dairesi
- 5 - Optimatum Dairesi
- 6 - Buseller (Bucellaires) Dairesi
- 7 - Paflagonya (Paphlagonie) Dairesi

⁵ İstanbul, Kanaat Matbaası, 1332, 230+2 s. Bu eser N. Ahmet Özalp tarafından Latin harflerine çevrilerek, İstanbul'da 1996'da yayımlanmıştır.

⁶ İstanbul, 1919, 15 s.

⁷ M. J. Montagu Harris'den çeviri. İstanbul, Şehremaneti Matbaası, 320+15 s.

- 8 - Kaldia (Chaldia) Dairesi
- 9 - Sébaste Dairesi
- 10 - Likandus (Lycandus) Dairesi
- 11 - Selevkiya (Séleucie) Dairesi
- 12 - Cibyrria Dairesi

Sinop da eserde ilk defa bu dairelerin ikinci dairesi olan Armenyak dairesinin bir şehri olarak şu şekilde yer alır:

Armenyak dairesinin yedi şehri vardır; onlar da şunlardır: Amasya (Amasée), Turhal (İbora), Alaçam (Zalichus), Vezirköprü (Andrapa), Samsun (Aminsus), Niksar (Neocésarée) ile Sinop (Sinope) şehirleridir⁸.

Sinopla ilgili ikinci bilgi Küçük Asya'nın dairelerinin yedincisi olan Paflagonya Dairesi (Thème de Paphlagonie) içinde şu şekildedir⁹:

Antik dönemde Paflagonyalılara en kaba adamlar olarak bakılır, bütün kavimlerin en arsız ve nefret edileni sayılırlardı. Bununla beraber Homeros bunları Priam'ın yardımına gelen kavimler arasında sayıyor. Daha o zamanlar Paflagonya, katır cinsinin iyiliği ile ünlüydü. Paflagonyalılar, Mısırlı bir ırk olarak buraya adını veren Paflagon (Paphlagon)'un babası ve bu bölgede ilk defa yerleşen Phinée tarafından getirildiklerini iddia ederlerdi.

Başlıca şehirleri şunlardır: Amasra (Amasra), Sinop (Sinope) ve Teium'dur. Paflagonya'nın doğu sınırında Kızılırmak ve batı sınırında ise Filyos (Billoeus) vardır. (s.22)

Üçüncü bilgi birinci cildin yedinci bölümü olan "Yarımadaya Genel Bir Bakış" başlığı altında şu şekilde yer alır¹⁰:

Bugün bizim Küçük Asya ya da Anadolu adıyla bildiğimiz bu yarımada, büyük Asya kıt'asının 24 derece 35 dakika ile 55 derece doğu boylamları arasındaki bölümüdür. Osmanlı İmparatorluğuna ait olan kuzey kesimin kıyıları ise 39 dereceye kadar uzanır.

Enlem olarak en güney noktası olan Anamur burnu 36¹¹ derecede ve kuzeyde Sinop noktası ise 42 derece 8 dakikadan geçer. Kuzeyde Karadeniz (Pont-Euxin)¹², İstanbul boğazı ve Marmara denizi (Propontide)ne kıyısı vardır. Adalar denizi (Ege) batı kıyılarını çevreler, güney tarafı ise eskilerin Rodos denizi ya da Kilikya denizi dedikleri Akdeniz ile sınırlıdır. (s.26)

Yine aynı başlık altında şu bilgiler de mevcuttur¹³:

⁸ Charles Texier, *a.g.e.*, I, 19-20.

⁹ *a.e.*, I, 22.

¹⁰ *a.e.*, I, 27.

¹¹ 36 derece Ali Suat'ın çevirisinde 39 olarak yer alır. Bkz. Ali Su'ad, *a.g.e.*, I, 33.

¹² Karadeniz, Yunan inancına göre önceleri "Konuk Sevmey Yol" anlamına gelen *Pontos Axenos* adıyla anılırken, sonraları, özellikle İyon kolonizasyonu sonrasında "Konuk Sever Yol" anlamına gelen *Pontos Euxinos*'a çevrilmiştir. Bazen yalnızca Pontos olarak adlandırılan Karadeniz'e Kuzey denizi de denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Karatay, "Karadeniz İsmi: Hazar ve Bulgar Boyutundan Bir Bakış", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Bahar 2009, 1/2, s.54-75.

¹³ Charles Texier, *a.g.e.*, I, 28.

Strabon, Kadıköy (Chalcédoine)'den Sinop'a kadar olan mesafeyi üç bin beş yüz "stade" hesap ediyor ki altı yüz kırk yedi kilometre ve otuz dört metre demektir. Hâlbuki gerçekte bu mesafe, ancak beş yüz yirmi kilometredir. (s.27)

Aynı şekilde yedinci bölümün alt başlığı olan "Nehirlerin Alüvyonları" altında da şu bilgiler yer alır¹⁴:

Nil nehrinin deltası en güzel örnek olmak üzere, Afrika kıyısında çok geniş arazi meydana getiren tortulların açık hareketi, aynı şekilde Küçük Asya'nın kuzey kıyılarında da vardır. Bu bölgeye en çok hâkim olan kuzey ve kuzeybatı rüzgârları, ne kadar küçük olursa olsun, bütün ırmakların kumlarını taşıyarak, kıyılara ata ata en ufak bir yarığı bile yeşillik hâline getirmiştir. Bir de karşısındaki kıyıya bakılırsa, Kırım yarımadasının Sivastopol, Balaklava ve çok sayıda başka güzel limanları görülür. Asya kıyısında ise açık deniz rüzgârlarından kıyılarını saklayabilmiş olan sadece Sinop limanı kum hücumlarından korunmuştur.

Birinci kitap, sekizinci bölümün başlığı olan "Küçük Asya'yı Denizden Dolaşma-Kuzey Kıyıları" altında da şu bilgiler mevcuttur¹⁵:

Nehirlerin aşağı havzalarını oluşturan ovanın tamamı alçak ve bataklıktır. Bu kumsal çıkıntı ile Yeşilirmak nehrinin deltası, Samsun koyunun son iki noktasını oluşturur ki burası eski zamanların genişliğini çok abarttıkları Amisus körfezi üzerindedir. Burası kuzeyin en sivri ve bütün kıyının en girintili noktasıdır. Bundan sonra Amisus koyunu hemen takip eden, daha geniş ve o koy kadar derin diğer bir körfez gelir. Bu körfez, batı yönünde pek sivri Boztepe burnu adındaki kayalık bir yarımada ile bütün kıyının bir tek limanı olan Sinop'un güzel koyudur.

Sinop'tan başlayarak Karadeniz Ereğlisine kadar kıyı, güneye kıvrılarak bir yay yapar. Eski adı Carambis olan Kerempe burnu, bu eş yükselti eğrisinin en çıkık noktasıdır. Ondandır Amasra (Amassera) ve az sivri bir yarımada ile eskiden Héraclée adı verilen Karadeniz Ereğlisi limanı gelir. (s.31-32)

İkinci kitap, on ikinci bölüm başlığı olan "Kimmerler (Cimmériens)in Saldırıları" altında şu bilgiler yer alır¹⁶:

Hazar denizi (Caspienne) kıyılarındaki göçebe kavimlerin bir kısmı, Karadeniz kıyısına doğru sefere çıkmaya teşebbüs etmişler ve Sinop'u ele geçirerek Lidya'ya akın yapmışlardır.

İkinci kitap, on üçüncü bölüm başlığı olan "Krezüs (Crésus) Dönemi" altında şu bilgiler yer alır¹⁷:

Lidya ordusu Kızılırmak'ı geçtikten sonra, Sinop'a kadar uzanan dağlık bir memleket olan Ptérie sahasında durdu. Yeni Yozgat şehriyle nehrin kıyısı, en yüksek nokta olan Boğazköy arasındaki yer bilinmektedir. Krezüs burayı karargâh yaptı. Suriyelilerin Kapadokyalılar arazisini yerle bir etti ve Piteriyalılar (Ptériens)ın başkentini ele geçirerek halkını esir etti.

İkinci kitap, otuz beşinci bölüm başlığı olan "Milet'in Kuruluşu" altında şu bilgiler yer alır¹⁸:

¹⁴ a.e., I, 31-32.

¹⁵ a.e., I, 33.

¹⁶ a.e., II, 37.

¹⁷ a.e., II, 42.

¹⁸ Charles Texier, a.g.e., II, 182-183.

Milet şehrinin kurulduğu tarihi, tahmini bir şekilde olsun belirlemek mümkün değildir. Bu arazi, İyonyalılar gelmeden çok önce Leleg kabilesi tarafından işgal edilmişti ve sakin buldukları şehrin adı Lélègeis idi.

Menderes'in sol kıyısında ve dolayısıyla Karya arazisinde kurulmuştu. Şehri çam ormanları sarmıştı; bundan dolayı Pityussa¹⁹ diye de adlandırılırdı. Halk, Tesmophories bayramlarında bu ağaçtan bir dal getirmeyi âdet etmişlerdi; kozalağı tanrı Cérés'e sunulurdu. Girit adasından Sarpedon'un liderliği altında gelen Karyalılar, Lelegleri kovarak orada bir şehir kurup Girit şehri Milet adını verdiler. Sonra İyonyalılar Nélée'nin kumandası altında gelerek bu yeri ele geçirerek yine aynı adla, birincinin yakınında başka bir şehir meydana getirdiler. Bu İyonyalı Milet, nehrin ağzında kurulandır. Dört limandan biri, bugün dolmuş olan ve yakınında Latmou Dağının²⁰ altındaki Héraclée²¹ şehri bulunan koydan meydana gelmişti. Diğer, bugün karaya bitişmiş olan Lade adındaki küçük adadan olmuştu. Diğer ikisi ise, karada ve şehrin sağ ve solundadır. Asıl şehir bile denize uzanmış bir kara boğazı üzerindeydi. Bundan hiçbir iz kalmamış, kumlar her tarafı doldurmuştur. Kendini deniz ticaretine vermiş olan halkın, Akdeniz havzasındaki milletlerin hepsiyle ilişkileri vardı ve ticaret yerleri kurulmasına en uygun olan noktaları, başkalarından daha iyi biliyorlardı. Karadeniz, Marmara denizi (Propontide), Çanakkale boğazı (Hellespont) ve Yunan adaları, aynı zamanda bu başkent tarafından kurulan çok sayıda şehrin gelişmesini görüyorlardı. Pline, bu şehirleri seksene çıkarır; Strabon; İcaros²² ve Leros şehirlerinden söz eder; Çanakkale boğazında Limnée, Abydos, Arisbé ve Paesos şehirleri; Asya kıyısında, Erdek (Artace), Kyzikos (Cyziqne). Bunlara Pont Devletinin merkezi olan Sinop (Sinope) şehrini de ekleyebiliriz.

Üçüncü kitap, sekizinci bölüm başlığı olan "Pont Krallığı" altında şu bilgiler yer alır²³:

Ninus, Asya'dan İskitler'i kovarak halkı bu vergiden kurtardı ise de onu kendi hükümetinde uygulayamadı. Asurlu hükümdarlarının egemenliği, Karadeniz kıyısına kadar genişleyerek buralardaki şehirler hakkında yapılan incelemelerin hepsi, bu şehirlerin Asurlular tarafından kurulduğu ve Rum gemileri daha bu denizlerde görünmeden önce, Fenikelilerle ticaret yaptıkları sonucuna vardı. Asurluların hâkimiyetini Medler devralarak Praorte zamanında, Leuco-Syrie'i ele geçirdiler. Leuco-Syriyelilerde, sömürge zihniyeti ve büyük binalar yapma zevki vardı. Bunlar, genel olarak Sinop'un güneyinde bulunan Ptérie'ye yerleştiler; ikâmetlerinin oralarda bıraktığı görkemli eserlerinin izleri hâlâ görülür. Buna dayanarak bu yörede, Mısırlılar ve Asurlularla İranlıların eserleri ve anıtlarını hatırlatan binaların varlığına şaşmamalıdır.

Tarihte ilk defa Pont Kralı unvanını alan hükümdar, Sahte Smerdis'i imha eden Yedi Fars'ın torunlarından birisidir. Bunun adı, Mithridate idi ve bir krallığın kurucusu sıfatıyla Ctistès unvanını aldı. Antiochus ile yaptığı (s.117) savaş sonucunda Eumène'in tarafını tutarak bunun ölümüyle meydana çıkan düşmanlıklara sebep oldu. Bundan dolayı, yerini terk etmek zorunda kalarak Paflagonya'da Cimiata²⁴ kalesine

¹⁹ Milet'in eski adlarından biri (Y.N.).

²⁰ Bafa gölünün kuzeydoğusundaki Beşparmak Dağları (Y.N.).

²¹ Bafa gölünün kuzeydoğusundaki bir antik şehir. Eski adı Latmos'dur (Y.N.).

²² Sisam adasının yanındaki adanın adı (Y.N.).

²³ Charles Texier, *a.g.e.*, III, 150.

²⁴ Ilgaz civarında olduğu ileri sürülüyor (Y.N.).

çekildi; buradan Pont'u istila etme girişiminde bulundu. Bu müstahkem Cimiata, Ilgaz (Olgassus) Dağı geçidinde ve Kızılırmak nehrinin batısında Sinop (Sinopide) sınırındadır²⁵.

Üçüncü kitap, dokuzuncu bölüm başlığı olan "Trabzon (Trébizonde/Trapezus)" altında şu bilgiler mevcuttur²⁶:

Trapezus ya da Trapézunte, zamanında Sinop'un bir sömürgesiydi; Arcadie'de Megalopolis şehri kurulduktan sonra, bu şehirlerin halkı yeni başkente yerleştirildiler. O sırada, buraya yeni göçebeler geldi ve yalnız Trabzonlular yerlerinde kalarak Péloponnèse'i terk edip vatandaşlarını bulabileceklerini Asya Trapézunte'sinde (s.119) yerleşmeyi daha uygun buldular. Ksenofon (Xénophon), On Binlerin kalıntısı olan sekiz bin altı yüz kahramanın başında bu şehre girdiği zaman, şanına layık bir kabulle karşılandı. Bu sebeple Jüpiter ve Herkül (Hercule) için kurbanlar kesilerek herkese açık halk oyunları düzenlendi. Théchès adı, ilk defa bu olayla tarihe geçmiştir. Geriye dönüşlerin zafer anısı olmak üzere, On Binlerin Tekes tepesinde meydana getirdikleri anıt, çok zaman önce yok olmuşsa da Ksenofon (Xénophon)'un yazıları, yüzyılların geçmesine rağmen hâlâ vardır. Lidya'daki Miletlilerin de ticarî kuruluşlar açmalarının sebep ve hikmeti, Orta Asya büyük ticaretinin Rumlar elinde bulunduğunu gösterir. Sinop şehri de Karadeniz boğazındaki Kimmerler²⁷ ile ticarî ilişkide bulunurdu. Trabzon şehri iskelesi, kuzey Armeniya, Medya ve İran şehirlerinin ticaretinin giriş yeri idi.

Şimdi ise Trabzon, yine İran'ın transit ticaretine geçittir ve Sinop ise ancak Karadeniz gemilerine güzel bir liman olarak ticaret açısından önemsiz bir yer derecesine inmiştir. (s.151-152)

Üçüncü kitap, on sekizinci bölüm başlığı olan "Galatya Pontu'nun Şehirleri-Ptérium- Boğazköy-Höyük" altında şu bilgiler vardır²⁸:

Medlerin kralı Kyaksar (Cyaxare), İskitleri Asya'dan kovduktan sonra topraklarını Kızılırmak (Halys)'a kadar genişletmişti. Bu şekilde sınırı, Leuco-Syrienlerin bulunduğu Sinop'a kadar vardı. Bu sahada birtakım şehirler vardı ve başkent olan Boğazköy (Ptérium) şehri, Kızılırmak nehrinin doğusundaki dağlarda idi. Bu yer, tabiatın korumasına ek olarak yapay tahkimatla da takviye edilmişti. Lidya kralı Krezüs (Crésus) burayı alarak tahrip etti ve halkını esir ederek başka yerlere götürdü.

Yalnız tarihçi Herodot, Krezüs (Crésus) ile Keyhüsrev (Cyrus)'in savaşlarına şahit olarak buranın anılarını aktarabilmiştir. Ptérie adından ve Pterieliler (Ptériens)in başkentinden söz eden, yalnız bu tarihçidir. Kapadokya piskoposluk tarihi üzerinde uzun uzun duran diğer tarihçiler, Strabon bile, bir kere olsun Ptérie adını anmazlar²⁹. Étienne de Byzance³⁰ bu açığı, belgelerini hangi kaynaktan aldığını söylemeden giderir: "Medlerin şehri Ptérium'a, bazı kimseler isim olarak Ptéra derler. Babıl kalesi, ayrıca Sinop yöresi Ptéria şehri de vardır; Medlerin kavmi Ptérienus'dur, Sinop'unki Pterius'dur³¹".

²⁵ Charles Texier, *a.g.e.*, III, 152.

²⁶ Charles Texier, *a.g.e.*, III, 154-155.

²⁷ Milâttan yedi yüzyıl önce Lidya'yı istila eden Karadeniz (Pont-Euxin) eski halkı.

²⁸ Charles Texier, *a.g.e.*, III, 180.

²⁹ Bkz. Dördüncü kitap, on iki ve on üçüncü bölüm; yedinci kitap, ikinci bölüm.

³⁰ Étienne de Byzance, *Pterium*.

³¹ Ali Suat'ın çevirisinde yer almayan son dört cümle, eserin aslından çevrilmiştir (Y.N.).

Ptérium şehrinin yeri, Herodot tarafından Kızılırmak nehri civarındaki dağlarda olmak üzere belirlenmiştir: “Krezüs, Kızılırmak nehrini geçtikten sonra, Kapadokya'nın Ptérie adı verilen bir kısmına geldi; burası, Sinop'a kadar engebeli hâlde devam eden bir yerdir. Krezüs buraya yerleşerek Suriyelilerin, yani Pont Kapadokyası halkının topraklarını tahrip etti ve başkent olan Ptérie'yi ele geçirerek halkını esir etti.”

Üçüncü kitap, yirmi üçüncü bölüm başlığı olan “Karadeniz (Pont-Euxin) Kıyısını Dolaşma” altında şu bilgiler vardır³²:

Eğer Karadeniz'in tüm Asya tarafı gemiler için tehlikeli ve barınılmaz ise, kıyı boyunu oluşturan topraklar bir Avrupalıya doğduğu ülkenin en şanslı bölgelerini hatırlatan görünümüne sunar; bereketli ve zengin bir bitki örtüsü, sayısız akarsu ve akarsu ağzlarında bolca balık vardır. Bütün bu üstünlükler ülkeyi kâşiflerin ilgisine cazip hâlde getirir; ama Asya'nın hiçbir bölgesi eski anıt açısından daha yoksul değildir. Yine de onca Yunan sömürgesi, Milet'in ve Sinop'un kızları bu kıyılarda yaşadıklarına göre, bu kalabalık şehirlerden bir şeyler kalmalıydı diye düşünülür. Ama bu toprakların Yunan sömürgeleri güzel sanatlardan çok ticarete önem veriyorlardı. Kaba yerli halk sirk veya sahne oyunlarına az ilgi duyuyordu ve İskender'in krallık dönemini ülkenin Roma güçlerine tam teslimiyetine kadar olan dönemde, Asya'nın hiçbir bölgesi daha feci savaflara sahne olmadı. Samsun (Amisus), Lucullus tarafından yakıldı, Trabzon ve Sinop, Gotların ve Türklerin istilası sonucu yerle bir oldu. Dolayısıyla bu şehirlerin durumu üzerine yapacağımız özlü açıklamada, çok az anıt ilgimizi çekecek; belli başlı yerlerin tarihini kısaca hatırlatacağız, şahane ilk çağın anılarının kendini en muhteşem biçimde gösterdiği güney eyaletlerine dönmek için acele edeceğiz.

Sinop sömürgesinin Ordu (Cotyore) Rum şehri, Ksenofon (Xénophon)'un zamanında oldukça önemli bir iskele idi. On Binler Ordusu, gemilere buradan binerek Ereğli'ye gittiler. Buranın halkı, Pharnacie'ye yerleşmeleri için götürüldüklerinden kasaba bir daha kendine gelemeyerek köy hâlinde kaldı. Gerek Ordu'da ve gerek bir Bizans eseri olan Bozuk Kale'de olması gereken bu eski kasabada, bugün hiçbir eser kalmamıştır³³.

Üçüncü kitap, yirmi dördüncü bölüm başlığı olan “Paflagonya (Paphlagonie)” altında şu bilgiler vardır³⁴:

Kızılırmak nehri geçilince, kıyı boyunca kolay bir yol gider. Alaçam (Zalecus) ya da Zaliscus köyü, Kızılırmak nehrinden iki yüz on stade mesafedeydi. Deniz kenarındaki Alaçam köyü civarında orman ve çalılıklar içine gömülmüş hâlde bir Bizans kalesi harabesi görülür. Burası hiç şüphesiz Zalecus'un yeridir. Bu küçük şehirle Sinop arasında, tarihçi Arrien iki yerden söz eder. Bunların biri Kızılırmak ile Sinop'un tam yarı yolunda olan Zagora ile yeri daha belirlenememiş olan Carussa³⁵ dır.

³² Charles Texier, *a.g.e.*, III, 204.

³³ *a.e.*, III, 206.

³⁴ *a.e.*, III, 209.

³⁵ Sinop-Gerze olduğu düşünülüyor (Y.N.).

Üçüncü kitap, yirmi beşinci bölüm başlığı olan “Sinop (Sinope) - Amasra (Amastris) - Karadeniz Ereğlisi (Héraclée)” altında şu bilgiler vardır³⁶:

Limanı olmayan bir kıyıda, Sinop yarımadasının konumu gemicilerin dikkatlerini çekmişti. Yunanlılar, daha Karadeniz (Pont-Euxin)’e gelmeden çok önce, Fenikeliler bu kıyıya gelerek Asurlularla alış-veriş yapıyorlardı.

Yunanlılar, Sinop şehrinin kuruluşunu Argonaute Autolyclus’a dayandırırılar. Sonra Miletliler, yerinin güzelliğini ve içindekilerin zayıflığını görerek şehre hâkim oldular ve dışardan göçmenler getirdiler. Hérodote Kimmerleri (Cimmériens) bu yörelere belli sayıda insan sağlayan halklar arasında sayar: "Kimmerler Asya’da İskitlerin istilasından kaçarken, halen Sinop şehrinin bulunduğu yarımada sömürgeler gönderdi. Yunan şehri birkaç yıl içinde, hatırı sayılır bir gelişme gösterdi. Civar ormanlar kendisine azımsanmayacak bir donanma kurma imkânı sağladı, o da bundan yararlanarak aynı kıyıda özellikle Trabzon (Trapezus) ve Giresun (Cerasunte) gibi başka sömürgeler kurdu³⁷.

Sinop şehri, Pharnace tarafından işgal edildi ve topraklarına katıldı; bu şehir Mithridate’ın tahttan inişine kadar Pont’un bir bölümü durumunda kaldı. Bu prens, vatanına önem vererek süslü binalar yaptırdı, tapınaklar, kemer altları, tersaneler meydana getirdi; fakat şimdi bunlardan bir eser kalmamıştır. Yeni Sinop şehri, eskinin yıkıntılarıyla yapılmıştır; böylece sanat açısından bir önemi yoktur. Burada ne Bizanslılar ve ne de Türkler, dikkat çekici eserler meydana getirmişlerdir.

Sinop günümüzde Karadeniz seferlerini yapan buharlı gemilerin başlıca istasyonudur. Çevresi eskisi gibi ağaçlık ve verimlidir, tek kelimeyle topraklar tüccar bir topluluğa gerekli tüm öğeleri taşır, yine de neredeyse bir kasaba boyutlarına düşmüştür. Limanı koruyan yarımada ilginç dokulu; deniz kabuklu kaya katmanları ile çevrelenmiştir. Strabon’a göre bu kayalar çıkarmaları engelleyerek, limanın güvenliğinde pay sahibi oluyorlardı. Eski Sinop zenginliklerinden biri olan palamut avından geriye bugün pek bir şey kalmamıştır; yoğunluk neredeyse tamamen İstanbul boğazına kaymıştır³⁸.

Harmène adındaki küçük kasaba, Sinop’un batısından elli stade mesafedeydi. Sürekli olarak az gemi uğrayan bu önemsiz şehrin yeri bugün bilinmemektedir.

Daha batıdaki İnebolu (Aboni Teichos), bundan daha işlek olup halkını muhafaza etmiştir. Burası, daha önce de sözünü ettiğimiz³⁹, Asklepius (Esculape) rolünü oynayan şu sahtekâr İskender’in doğum yeri idi; o, İmparator’dan Aboni Teichos adının Jonopolis olarak değişmesi iznini istemiş ve almıştı. Onu az bir değişiklik ile modern şehir İnebolu’da da buluruz⁴⁰.

Kıyının bu kısmında, bugün Kerempe adı verilen Carambis burnunu görürüz. Amasra (Sesame), Cide (Cyturus) ve Cromna⁴¹ adındaki küçük şehirler, hep bu Sesame arazisi üzerine kurulan Amastris şehrini kalabalıklaştırmaya çalıştılar. Burası, eski coğrafyacılar göre Milet’in sümürgesidir. Bu arazi, önceden Dynastelerin yönetimi altındaki gelişmiş ve önemli Karadeniz Ereğlisi (Héraclée) şehrine aitmiş. Dârâ

³⁶ Charles Texier, *a.g.e.*, III, 209-212.

³⁷ Ali Suat’ın çevirisinde yer almayan son dört cümle, eserin aslından çevrilmiştir (Y.N.).

³⁸ Ali Suat’ın çevirisinde yer almayan son beş cümle, eserin aslından çevrilmiştir (Y.N.).

³⁹ Bkz. İkinci kitap, altıncı bölüm.

⁴⁰ Ali Suat’ın çevirisinde yer almayan son iki cümle, eserin aslından çevrilmiştir (Y.N.).

⁴¹ Kurucaşile yakınında denize uzanan dil üzerinde bir yerleşim yeri (Y.N.).

(Darius)'nın soyundan Prenses Amastris, Karadeniz Ereğlisinin despot yöneticisi Denys ile evlenerek Sesame, Cytorus, Cromna ve Filyos (Teium) şehirlerinin halkını bir şehre topladı ve bu yeni yere Amastris adını verdi. Bu şehir sonra Lysimaque'in karısı Arsinoe'nin ve daha sonra Mithridate'ın oğlu Ariobarzane'ın yönetimine geçti. Daha sonra Romalıların eline geçerek, Bizans İmparatorluğunun yıkılışıyla Venedik Cumhuriyetinin bir ticaret kurumu oldu ve 1460 yılında Sultan II. Mehmet tarafından alındı. Burada Cenevizliler, malları için ambarlar kurdular ise de bu şehir, iki asırdan beri önemini kaybetmiş ve önceki hâlden çok daha kötü olmuştur.

Amasra hemen hemen Sinop gibi iki liman arasında bir dil üzerine kurulmuştur. Burada hâlâ bazı eserlere rastlanır. Büyük boylarda taşlarla yapılmış kale duvarlarıyla bir sur kemeri ve Amastris'e nispet edilen bir saray harabesi vardır. Amasra bugün, ancak iki yüz haneli bir iskeleden ibarettir.

Bunlardan sonra, zamanımızda Bartın çayı adı verilen Parthenius gelir.

Buralardaki şehirlerin eski adları, güneye oranla daha fazla unutulmamış hâlde kalmış ve buna karşılık kendileri tamamen tahribe uğramıştır. Bu kıyı şehirlerinin sade olmaktan çok askerî bir şekilde bulunmaları, hep kuzeyin akınlarına karşı koymak içindir. Gerçekte bunlar, kuzeyin saldırıları sonucu tamamen yok olmuşlardı.

Megalılar (Mégares)ın sömürgesi olan Karadeniz Ereğlisi şehri, Mariandyenlere ait (s.156) Lycus nehriinden iki buçuk mil mesafede kurulmuştu. Bu civarda gösterilen bir mağara, sözde Herkül (Hercule)'ün Kerberos (Cerbère) adındaki köpeği çıkarmak için cehennemden indiği yermiş! Buranın halkı, şehirlerinin bir tanrının emriyle kurulmuş olduğunu bilirler ve özellikle Herkül'ün bir eseri sayarlardı. Cotta burayı ele geçirdiği zaman, halk meydanı (agora)nda özel işaretleri hep altından yapılmış bir Herkül heykeli bulmuştu.

Karadeniz Ereğlisi, bir süre kendi özel kanunlarıyla yönetildi; arazisinin paylaşılması meselesinden dolayı çıkan anlaşmazlık sırasında, şehir Cléarque adındaki bir vatandaşı çağırarak işi ona bırakmış ve o da Karadeniz Ereğlisinin despot yöneticisi olduğunu ilan etmişti. Bu şekilde on iki yıl yönetimde bulundu. Burada despot yönetim, tam altmış yıl devam etti. Bu diktatörler içinde, kraliçe Amastris ile evlenen Denys vardır; kraliçenin Lysimaquelerla olan akrabalığı, İskender'in haleflerine bu eski cumhuriyetin işlerine karışma fırsatını verdi. Halk bu entrikalardan kurtulmak için, Mithridate ile Bizans ve Kalkedon cumhuriyetleriyle antlaşma yaptılar. Antlaşmanın bir kopyesi, Jüpiter Capitolin tapınağına konuldu. Bununla beraber Mithridate aleyhine olan savaşta tarafsız kalması, hakkında kötü oldu. Çünkü bu prense gemiler vermişti; yenilgiden sonra Lucullus, kumandanı Cotta'ya bu şehrin kuşatılmasını emretti. Ele geçirildikten sonra memleket yakılarak kül hâline getirildi. Şehrin Romalıların geçmesiyle surları tamir edildi ve arazisine birtakım göçmenler getirildi.

Antoine, bu şehri Galat hâkimi Adiatorix'e vermiş ise de onda uzun süre kalamayarak Pont şehrine katıldı. Boré, kuzeye doğru bahçeler içinde Acherusia mağarasını bulmuştu. Burada, su kemeri izleriyle sonradan kiliseye dönüştürülmüş bir mezar vardır. Eskilerin rivayet ya da iddiasına göre Acherusia mağarasının derinliği, iki yüz elli adımdı⁴².

⁴² Xénophon, *Anabasis*, VI, 574-575.

Şimdiki Ereğli kasabası, eski Héraclée'nin yerini işgal eder. Sokaklarında eski mimarî eserlerden birçok enkaz parçalarına rastlanırsa da asıl durumunu koruyan hiçbir eser yoktur.

Karadeniz (Pont-Euxin) kıyı şehirleri, Tiejum kasabasıyla son bulur. Bunun yerini şimdi Filyos (Filiyas) işgal etmektedir; eski kalesinin, bazı duvar enkazı görülür. Bu şehir o kadar önemli olmamakla beraber, Attale sülâlesinin atası olan Philactère'in doğduğu yerdir.

Pont ve Paflagonya'nın, içteki bazı şehirleri de kayda değerdir. Bunlardan şimdi Taşköprü adı verilen Pompeiopolis ile Pont Apollonisie, Germanicopolis ve Asya'da Müslümanlar tarafından yapılmış olan köprülerin en güzeliyle bilinen Osmancık ve safran tarımıyla ünlü Safranbolu şehirlerinden söz edilir. Bunların hiçbirinde, tarihi açıdan yararlı olacak eserler kalmamıştır.

Sonuç:

Fransız Gezgin Charles Texier'in *Küçük Asya*'sında Sinop ve Çevresi başlıklı bu çalışmada eserin üç cildi taranarak cilt cilt olmak üzere yukarıda sıralanan bilgiler tespit edilmiştir. Bu tür çalışmaların yapılması yabancı gezginlerin ülkemiz hakkındaki düşüncelerini öğrenmek, onların bakış açılarını tespit edebilmek ve bizlerin göremediklerini ortaya koymak açısından oldukça önemlidir. Ayrıca eser yayınlandığı tarihte ülkemizin tarihi eser envanterini gravürlerle tespit etmesi bakımından da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Suat, A. (1996), *Seyahatlerim*, Çev: N. Ahmet Özalp, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Su'âd, A. (1339/1923), *Küçük Asya*, Matbaa-i Âmire, I ve II. Ciltler; III. Cilt 1340/1924.
- Texier, C. (1839), *Description de l'Asie Mineure; Beaux=Arts, Monuments Historiques, Plans et Topographie des Cités Antiques*, Paris, Typographie de Firmin Didot Frères, Libraires Imprimeurs de l'Institut de France.
- Texier, C. (2002), *Küçük Asya*, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, I-III.
- Yıldız, M. (2007), "Fransız Gezgin Charles Texier'in Küçük Asya'sının Anadolu Kültür Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:11, Sayı:31, 171-178.
- Karatay, O. (2009), "Karadeniz İsmi: Hazar ve Bulgar Boyutundan Bir Bakış", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Bahar, 1/2, 54-75.